

ЕМБЛЕМАТИКА

УДК 821.161.2-94"19"(045)

© **КАРПОВ Віктор**

доктор історичних наук, професор, декан факультету архітектури, будівництва та дизайну Національного авіаційного університету, просп. Гузара Любомира, 1, м. Київ, Україна, 03058 (vkarpo@ukr.net)

© **KARPOV Victor**

Doctor of Historical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Architecture, Construction and Design National Aviation University, Kyiv, Ukraine, 1, Huzara Lyubomyra av., Kyiv, Ukraine, 03058 (vkarpo@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3446-9187>

Бібліографічний опис статті: Karpov V. (2021). Symbolika viys'ka Ukrayins'koyi derzhavy Pavla Skoropads'koho: 1918 rik [Symbols of the Ukrainian state army: 1918]. *Svit Clio* [Clio World], 3(2), 77-85. [in Ukrainian].

СИМВОЛІКА ВІЙСЬКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: 1918 РІК

Анотація. Метою статті є комплексне дослідження процесу опрацювання та впровадження української військової символіки в період існування Української держави гетьмана Павла Скоропадського (квітень-грудень 1918 року). **Методологія дослідження** – принципи науковості, об'єктивності, історизму, методи аналізу, синтезу, історико-хронологічний, історико-системний, мистецтвознавчий. **Наукова новизна** одержаних результатів полягає в окресленні та розробленні актуальної, проте недостатньо вивченої в сучасній історичній науці та емблематиці проблеми походження, становлення та розвитку української військової символіки. Осмислення наукових результатів аналізу змісту процесу розроблення військової символіки Української держави 1918 року можуть стати важливою складовою в дослідженні сучасних проблем військового будівництва та розвитку військово-історичної науки в Україні. **Висновки.** Історичний процес становлення української державності на початку ХХ ст. та її відновлення 1991 р. виявили об'єктивну необхідність створення збройних військових формувань зі своєю символікою. Розроблення та запровадження військової символіки є однією зі складових державної політики. Військова символіка в період існування Української держави гетьмана Павла Скоропадського мала національний характер.

Ключові слова: військо, Визвольні змагання, Павло Скоропадський, символіка, Українська держава.

SYMBOLS OF THE UKRAINIAN STATE ARMY: 1918

Abstract The aim of the article is a comprehensive study of the process of elaboration and implementation of Ukrainian military symbols during the existence of the Ukrainian state of Hetman Pavlo Skoropadsky (April-December 1918). The analysis of the process of elaboration and introduction of Ukrainian symbols in the army of the Ukrainian state of Pavlo Skoropadsky is important for Ukrainian military-historical science because during this period the spontaneity of production of military symbols usual for the Central Rada was interrupted. At this time, the process of symbolic definition of the army becomes constant and purposeful. At the same time, the trend of nationality, initiated by the Ukrainian revolution, continued during the Hetmanate of Pavel Skoropadsky and from the organizational point of view was supported by his experience of military management acquired during his service in the Russian army. **Research methodology** are principles of scientificity, objectivity, historicism, methods of analysis, synthesis, historical-chronological, historical-systemic, art history. The methods of scientific research and the choice of research strategies in the disclosure of the

topic completely depend on the objective picture of the development of Ukrainian statehood in the conditions of international influence on this process. This dependence on the process of military construction has led to the use of systematic and integrated approaches, as well as historical-chronological and historiographical methods. The discovery of the role of Hetman Pavel Skoropadsky in the formation of the military symbols of the state was facilitated by the study of memoirs. Historiographical analysis has revealed the existence of different views of scholars on the problem of research. Taking into account the principle of nationality in the process of making military uniforms has led to some theatricality. For example, the military costume of the blue-collar workers reflected the traditions of the Cossacks but was impractical in combat. **Scientific novelty** of the obtained results consists in the formulation and development of a topical but insufficiently studied in modern historical science and emblem problems of the origin, formation and development of Ukrainian military symbols. Understanding the scientific results of the analysis of the content of the process of developing military symbols of the Ukrainian state in 1918 can become an important component in the study of modern problems of military construction and the development of military history in Ukraine. The author's research develops a discussion on the value imperative of the activities of government officials Pavlo Skoropadsky in establishing the symbols of the Ukrainian state. In particular, in military symbolism, the state emblem Trizub gave way to the national emblem - "Cossack with a musket", whose origins date back to the XVI century. The theme of the Ukrainian Cossacks, both in uniform and in symbolism in general, was close to Hetman P. Skoropadsky, who himself came from an ancient Cossack family. During Hetman's rule, the basis of the uniform of the Ukrainian army was created, in particular, the Ukrainian cockade and shoulder straps were installed, the development of the field uniform was initiated, and a special uniform was introduced for the corps and divisions of the Ukrainian and Ukrainian armies. **Conclusions.** The historical process of formation of Ukrainian statehood in the early twentieth century, and its restoration in 1991 revealed the objective need to create armed military formations with their own symbols. The development and introduction of military symbols are one of the components of state policy. Military symbols during the existence of the Ukrainian state of Hetman Pavlo Skoropadsky had a national character. During the development of the one-stream war of the Ukrainian state in 1918, the ancient traditions of the Ukrainian military costume, in particular the Cossack one, were taken into account. The mace, bunchuk and Cossack flag, along with the name of the warrior - a Cossack, are symbols of the Ukrainian war and testify to the use of traditional Cossacks. The system of rank awards of the Ukrainian army of the Hetmanate period was quite complex and had several features, and its characteristic feature was the development of its own Ukrainian terminology. The analysis of the activity of the leadership of the Ukrainian state shows that it attached special importance to the creation of the state reward system and took measures for its development and approval. Of course, the development of the system of state military awards was influenced by the current military-political events and realities in which the Ukrainian state existed. It is characteristic that certain elements of the symbolism of the army of Hetman Pavlo Skoropadsky were embodied in the modern Armed Forces of Ukraine. In particular, in 2015, a uniform designed and introduced during the period of the Ukrainian State was established for the Honor Guard unit.

Keywords: army, Liberation struggle, Pavlo Skoropadsky, symbols, Ukrainian state.

Постановка проблеми. Наслідком Лютневої революції 1917 р. в Російській імперії для України стало розгортання національно-визвольного руху, що серед іншого позначився й початком процесу власного військового будівництва. Навесні-влітку 1917 р. у російській армії поширюється рух за українізацію та виділення вояків української національності в окремі військові частини. До найвідоміших із них належали військові частини 1-го Українського корпусу на чолі з генерал-лейтенантом Павлом Скоропадським. Окрім таких українізованих формувань, була низка частин, створених самочинно в тилу, а також добровольчих утворень. Для розпізнання цих новостворених військових підрозділів з-поміж інших військових частин у них з'явилися власні специфічні військові відзнаки.

Українські військові формації, утворені з числа добровольців у різних містах України, були позбавлені централізованого військового керівництва і мали повну свободу ініціативи в питаннях вироблення військової символіки національного характеру, чим широко й скористалися. Творення власне української військової символіки на початковому етапі мало стихійний характер. Переважало загальне прагнення до використання історичних традицій українського війська часів

козаччини без урахування вимог тогочасного періоду військової діяльності. Передусім це стосувалося зовнішнього вигляду та уніформи. Відтак, різні військові формування – полки, загони, курені – буйно зацвіли розмаїтою кольоровістю уніформ і багатством їх покрою – черкесок, жупанів, широких штанів тощо.

Аналіз процесу опрацювання та впровадження української символіки у військо України Павла Скоропадського є важливим для української військово-історичної науки, адже в цей період переривається стихійність вироблення військових символів, характерна для Центральної Ради. У цей час процес символічного означення війська набуває постійності й цілеспрямованості. Водночас тенденція народності, започаткована Українською революцією, у часи гетьманату П. Скоропадського продовжилася та організаційно була підкріплена його досвідом військового управління, набутим під час служби в російській армії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика становлення та розвитку військової символіки України в період гетьманату П. Скоропадського стала предметом вивчення в розвідках В. Вороніна [1], В. Карпова [5-8], О. Круковського [9], Я. Тинченка [13; 14], В. Трембіцького [15], М. Чмира [16]. У працях цих авторів ідеться про різноманітні аспекти теми символічного означення війська Української держави гетьмана Павла Скоропадського. Більшість дослідників сходяться на думці, що процес розроблення та впровадження військової символіки в цей період був зумовлений складними процесами та реаліями державно-політичного життя України, а також динамікою розвитку української армії.

Мета і завдання дослідження. У статті на основі документальних і наративних джерел автор робить спробу комплексно схарактеризувати процес опрацювання та впровадження української військової символіки в період існування Української держави гетьмана Павла Скоропадського (квітень-грудень 1918 року).

Виклад основного матеріалу дослідження. 29 квітня 1918 р. політична ситуація в Україні докорінно змінилася – було встановлено гетьманське правління Павла Скоропадського, яке продовжувалося до 14 грудня 1918 р. «[...] У цей час мої загони виступили та захопили установи за раніше виробленим порядком. На відміну від частин, які підтримували та були на боці Центральної Ради, у кожного мого прихильника була біла пов'язка на лівому рукаві та малинова на правому [...]», – напише Павло Скоропадський у своїх споминах [11, с. 156]. Тут принагідно зазначимо, що на рукавах одностроїв прибічників Центральної Ради в той період були жовто-сині пов'язки. Із певною часткою умовності ці відмінності в кольорах розпізнавання сторін конфлікту можна сприймати як свідчення певних ціннісних імперативів.

У перші місяці влади гетьмана П. Скоропадського було започатковано створення основ нового державного устрою [10, с. 396]. Важливе значення в цьому державотворчому процесі посідала символіка як державна, так і військова. Саме на відносно короткий у часі період існування Української держави припадає важливий етап процесу розроблення, опрацювання та вироблення державної та військової символіки. У цей час було виконано основну роботу зі створення однострою для української армії, зокрема встановлено українську кокарду, погони, було започатковано розроблення польової форми, запроваджено спеціальну форму для корпусів і дивізій війська Української держави, а також штабу і конвою гетьмана. Український фалерист В. Воронін стверджує, що саме в цей період гетьманату П. Скоропадського було опрацьовано нагородну систему Української держави [1, с. 31].

Паралельно з розробленням одностроїв усталювалася й символіка гетьманського війська. Тут простежується використання української козацької символіки XVI-XVIII ст. Булава, бунчук та козацький прапор поруч із назвою вояка – «козак» виступають свідченням успадкування традицій козацького війська. Булаву живали на погонах, кокардах на кашкетах військовослужбовців гетьманської

гвардії – Окремої Сердюцької дивізії. Козацькі прапори, розміщені обабіч центрального медальйону з Тризубом блакитного кольору, бачимо на нагрудному знаку випускників Інструкторської школи старшин [19, с. 10-11].

Ще наприкінці весни 1918 р. гетьманом П. Скоропадським під юрисдикцією Міністерства морських справ була створена державна геральдично-прапорна комісія. Її завданням була розроблення проектів низки прапорів для українського морського флоту, армії, дипломатичної служби, гетьманського двору та інших державних установ. Також у Севастополі, а пізніше в Одесі, діяла морська геральдична комісія. Наслідком роботи цих комісій стало затвердження в липні та вересні 1918 р. П. Скоропадським двох комплектів морських прапорів, а також прапорів для армії та дипломатичної, консульської служби тощо [15, с. 2].

За основу військово-морського прапора Державного флоту України було взято прапор Лиманської козацької флотилії: синій хрест на білому полотнищі. За прикладом військово-морського прапорництва Великої Британії та Німеччини синій хрест отримав біло-синю облямівку. Автор проекту прапора Г. Нарбут розмістив у верхньому кряжі державний прапор із золотим тризубом, середній зуб якого мав форму хреста. Також були опрацьовані й посадові прапори українського державного флоту: прапор міністра морських справ і прапор командувача флоту. Прапор міністра морських справ являв собою прапор флоту, на середину хреста якого був накладений якір у квадраті з білим полем. На прапорі командувача флоту на середину хреста накладався малинового кольору щит із зображенням на ньому святого архистратига Михаїла [8, с. 126]. Щодо офіційного затвердження військово-морської символіки, то гетьманом П. Скоропадським 15 липня 1918 р. було видано закон про уніформу для Державного флоту України, а 18 липня – закон про військово-морський прапор флоту [20, с. 90].

Восени 1918 р. розпочалася зміна назв військових кораблів на українські. Цей процес теж можна віднести до одного з напрямів символічного означення війська та формування комплексу військово-морської символіки. Першим 17 вересня 1918 р. було перейменовано канонірський човен «Кубанець» на «Запорожець». Згодом бронепалубний крейсер «Пам'ять Меркурія» перейменовано на «Гетьман Іван Мазепа». На листопад 1918 р. Українська держава мала у своєму розпорядженні майже весь Чорноморський флот, що базувався в Севастополі, а також Мозирську річкову флотилію [20, с. 78].

Гетьманський уряд Павла Скоропадського під час формування власної армії серед іншого вирішив встановити для військовиків також нову уніформу. В указі від 5 червня 1918 р. зазначалося: «Згідно з наказом Ясновельможного пана Гетьмана, форма військових Української армії повинна бути замінена, і зараз створена комісія для розробки проекту форми. Тому до остаточного створення і затвердження форми військових Української армії всю видачу одягу старшинам і козакам зупинити» [17, арк. 133].

Створена гетьманом П. Скоропадським комісія з проектування й вироблення зразків нових одностроїв для Української армії і флоту одним із найперших своїх завдань визначила розроблення знаків розрізнення або рангових відзнак. 16 червня 1918 р. військове відомство Української держави видало наказ, яким встановлювалися погони для старшин Української армії [17, арк. 147-147 зв.]. Погони виготовляли із золотого або срібного брузументового шнура, плетеного «ялинкою». В «ялинку» вплітали сині шовкові нитки й пришивали на погон із сукна, прикріплюючи у верхньому кінці металевим гудзиком. На погонах ранги позначали ромбовидними зірочками або булавами в одну лінію. Призначалися погони для генеральної старшини, штабстаршин, оберстаршин і старшин. Похідний погон був із сукна захисного кольору із закругленим верхнім рижком, колір бічного канта відповідав роду військ. Посередині вздовж погона нашивали відповідно до звання одну або дві стрічки так само захисного кольору. Особливий конвой, а також старшини гетьманського штабу отримали знак розрізнення на форму – дві

перехрещені булави. Їого носили на кашкеті зверху над кокардою. Військові лікарі й фармацевти теж дістали свої емблеми: лікарі на погонах – золотий або срібний ескулапів жезл, ветеринарні лікарі – золотого чи срібного змія, фармацевти – золоту чашу з двома зміями [17, арк. 204-205].

Ще раніше, 28 червня 1918 р. було встановлено нову систему нумерування на погонах для молодших старшин: командири інженерних полків і артилерії мали на погонах номери римськими цифрами, а командири піхотних дивізій, легких артилерійських бригад і полків – номери арабськими цифрами [17, арк. 194].

Згодом, у липні 1918 р., було встановлено колір погонів для кінної артилерії (гармати) і панцерних дивізіонів: у кінній артилерії погон нашивали на червону тканину з жовтим кантом, у панцерних дивізіонах – на таку ж тканину без канта. Наряддя погона встановлювалося золоте [17, арк. 258]. У серпні 1918 р. введено погони для генеральної старшини Української армії. На них були дві зигзагуваті смужки, вишиті гладдю з розміщенням ниток «у ялинку». Старшині дозволяли носити портупеї. Тоді ж для всіх військ Української армії вперше встановлено кокарду. Вона мала вигляд золотої опуклої ребристої зірки круглої форми, у центрі якої був круг блакитної емалі з вузькою золотою смужкою й накладеним золотим гербом Української держави. Кокарду виготовляли двох видів – металеву і штамповану. Для козаків Української армії встановлено таку ж кокарду, проте замість емалі для її виробництва було використано фарбу [17, арк. 134].

3 липня 1918 р. було затверджено похідну форму для штабу і конвою «Ясновельможного пана Гетьмана». Її основними елементами були мундир-жупан із сукна захисного кольору зі сторчковим коміром; комір з малиновим кантом – для старшин, із шовковим шнуром захисного кольору – для штабістів і особистого конвою; для осавулів на жупан нашивали розетку з трьох петельок захисного шовкового шнура на спині й посередині на полах [17, арк. 204-205].

Поза тим, на погони пришивали золоті літерні позначки «Ш. Г. В. У.» (Штаб Гетьмана Всієї України), «О.Г.К.» (Особистий Гетьмана Конвой) [6, с. 111; 16, с. 44]. Для козаків довжина жупана була коротша, ніж для старшини. Штани (шаровари) для старшини виготовляли сіро-синього кольору з малиновим кантом, фасон – подовжені «бриджі». Для козаків – такі самі штани, але без канта [17, арк. 205].

Для генералів Української армії було запропоновано похідну форму на зразок одностроїв, розроблених для офіцерів штабу і конвою гетьмана. Це були сіро-сині штани з генеральськими дворянними лампасами, колір яких відповідав певному роду військ [17, арк. 375].

21 серпня 1918 р. гетьман України затвердив похідну форму для старшин і козаків Української армії. Вона складалася із сорочки-френча захисного кольору, комір сторчковий, погони пришивали на плечах. Для козаків і старшин штани виготовляли із сукна крою напівгаліфе з легким «бриджем». Кашкет захисного кольору – за англійським фасоном зі шкіряним ремінцем і дашком. Шинелі для козаків шили із селянського сукна сіро-брунатного кольору, погони з такого ж сукна пришивали на плечі. У старшини і генералів була така сама шинель, проте в старшини її комір, а в генералів хлястик та обшлага шинелі обшивали кантом [17, арк. 450-453].

Окремо для Сердюцької дивізії запроваджено похідну форму – для піхоти, артилерії та інженерної сотні. Ця форма відрізнялася від загальних одностроїв Української армії тим, що по верхньому краю коміра вшивали синій кант, по нижньому краю – кант із приладного сукна кольору відповідного роду військ. Штани зразка «бридж» і кашкет виготовляли із сукна сіро-синього кольору. На кашкеті замість кокарди носили зорю. Для полків було визначено пампасне сукно певного кольору: 1-й і 2-й полки мали краповий, 3-й і 4-й – жовтогарячий, артилерія й інженерні сотні – яскраво-червоний колір [17, арк. 376-377].

Поза тим, Сердюцький Лубенський кінно-козацький полк цієї ж дивізії мав власну форму. Парадний однобортний мундир для козаків полку виготовляли із

синьої тканини з погонами з білого вовняного джгута, який нашивали по всьому мундиру. Для мундира старшини джгута робили срібні, із жовтими і голубими нитками. Мундир штабстаршини і оберстаршини був такий самий, як у старшин, тільки на комірці й рукавах нашивали сердюцький срібний брузумент із зигзагом [17, арк. 376 зв.]. Кашкет до форми Сердюцького полку мав синій верх із трьома білими облямітками із жовтою околицею. Для козаків його виготовляли без дашка, для старшини – із дашком. До парадної форми, крім кашкета, додавали ще й білу смушкову шапку, на якій разом із зорею кріпився білий волосяний султан завдовжки 20 см. Для старшини по швах зверху шапки нашивали вузький срібний галун. У командира полку замість султана на шапці кріпили два страусячих пера. Штани шили з крапового сукна. Щоденна форма своїм кроєм нічим не відрізнялася від парадної [17, арк. 433-437 зв.].

Перша козацько-стрілецька дивізія – дивізія сірожупанників дістала свою назву від сірого кольору форми (жупан і сірі штани) [8, с. 388]. Цей однострій було вироблено під час формування дивізії з числа військовополонених українців із таборів на території Австро-Угорщини. 27 серпня 1918 р., прибувши до Володимира-Волинського, дивізія стала до строю Української армії [17, арк. 385]. Знаки розрізнення сірожупанники носили на комірці. Система відзнак Сірожупанної дивізії, автором проекту якої був художник Ю. Галицький [4, с. 44], мала досить оригінальний вигляд. Як основний елемент розрізнення рангових відзнак тут використали пшеничне колосся [15, с. 99]. У козаків це були срібні колоски, у старшини – золоті колоски на комірці, а за ними – вузька жовто-блакитна стрічка. Курінний (підполковник) мав на срібному галуні два золоті колоски, полковник – три. У генерала на золотому галуні були схрещені бунчук і булава. На кашкеті носили овальну кокарду. Вона мала темно-синє коло з темно-бордовою серединою, на якій було зображено золотий тризуб. Сам кашкет був сірого кольору зі згладженим чотирикутним верхом. Крім того, були ще шапки з темно-зеленим шликком [6, с. 112].

О. Круковський дослідив виявлені у приватних колекціях відзнаки Сірожупанної дивізії. П'ять відзнак за малюнками відомого художника Ю. Буцманюка було виготовлено австрійськими майстрами на високому технологічному й мистецькому рівні. На всіх відзнаках бачимо фігуру архистратига Михаїла з піднятим догори мечем у правиці. На чотирьох – жовтий лев спинається на скелю, на трьох – тризуб. Відтак О. Круковський слушно вважає, що ідея поєднання на відзнаках двох символів України – святого Михаїла та лева – була важливою для українських вояків-наддніпрянців, бо символізувала й утверджувала в них ідею соборності та незалежності українських земель [9, с. 10].

Знаки розрізнення за родом військ нашивали на рукаві однострою вище ліктя: кулеметники – два схрещені кулемети на темно-зеленій тканині; артилеристи – дві схрещені гармати, а під ними бомба; вояки технічного куреня – молот і обценьки. Використання колосків як символу для системи розрізнення військовослужбовців простежуємо і під час запровадження в січні 1919 р. чинів, відзнак та однострою Галицько-українського полку імені Івана Богуна.

На початку березня 1918 р. із військовополонених-українців, яких утримували в таборах на території Німеччини та Австро-Угорщини, було сформовано Першу українську козацьку дивізію, що за кольором її одностроїв називали ще синьожупанною. Ця військова форма мала суто національний історичний характер (сині козацькі жупани й широкі штани, шлик на шапці містився спереду, а не позаду) та була зовсім непридатною для польових умов.

Визначальним для військового будівництва Української держави в зазначений період став наказ військового міністерства № 221 від 16 червня 1918 р. Згідно з цим наказом усім військовослужбовцям України повернуто «ті ранги і стани, які вони займали до більшовицького перевороту», а старшинам було встановлено повсякденні погони [18, арк. 41-42]. Наказом Військової офіції № 222 від 18 червня

1918 р. старшини отримали також похідні погони. Водночас відзнаки посад на петлицях, встановлені наказом Військового міністерства № 142 від 1 квітня 1918 р., було скасовано [18, арк. 44].

Восени 1918 р. комісія з проектування нових зразків військової уніформи для військовиків Української армії продовжувала роботу. Зокрема, 3 вересня 1918 р. з'явився наказ № 554, яким уточнювали оформлення погонів для старшини піхоти Чорноморського окремого козацького коша. Погон пришивали на основу малинового кольору, наряддя було золоте. Похідний погон для коша виготовляли захисного кольору з малиновим кантом [17, арк. 473]. У листопаді 1918 р. для старшин Генерального штабу введено білий кант на комір польової шинелі, а в генеральній старшини Генерального штабу такий кант мав бути ще й на хлястику і по верхньому краю обшлагів на рукавах [17, арк. 550].

Внутрішня політична криза та скрутне економічне становище в країні внесло свої корективи у справу розроблення нової військової форми. Через брак потрібної тканини та неможливість пошиття старшинам шинелей встановленого зразка їм дозволяли носити українську чумарку нарівні з шинелею як одяг, що відповідав давнім козацьким традиціям [14, арк. 542].

Єдиний однострій було запроваджено для всіх курсантів «спільних юнацьких» (загальних офіцерських) шкіл. Похідний мундир складався із френча, пошитого із захисного сукна старшинського зразка з малиновим кантом, сіро-синіх з малиновим кантом крою напівгаліфе штанів, кашкета з малиновим кантом на наголовку й малинкової околиці. Кокарда була загального козацького зразка. Погон виготовляли з малинового сукна, навколо всього погона нашивали золотий брузумент завширшки 15 мм, між кантом із чорного сукна і галуном залишали смужку завширшки 2 мм. В артилерійських та інженерних школах для погонів використовували не малинове, а червоне сукно. Шинель запровадили сердюцького піхотного зразка.

Дослідження свідчать, що на початках створення української армії не було сприятливих умов для відзначення військових формацій прапорами в сенсі бойових прапорів військових частин. Військові частини, що постали в Україні, спонтанно вживали жовто-блакитний прапор, що скоріше було ознакою їх національної або державної належності, аніж військовим атрибутом.

Як не дивно, але найперший прапор Армії УНР з'явився в українізованій військовій частині, яка розташовувалася в Москві. Він мав темно-червоний колір, зображення запорожця («козака з мушкетом») і козацьких атрибутів. Згодом прапор потрапив до України та використовувався 4-м полком січових стрільців, які додали до нього білі стрічки з написом «полк С.С.», а згодом і Юнацькою спільною школою [2, с. 824].

На розкішно розшитих прапорах Синьожупанної дивізії були зображені свята Покрова (на прапорі Дорошенківського полку), герби України, хрести так званого «українського степового» типу з козацькими атрибутами – сонцем, місяцем, зорями. Запорозька дивізія мала великий синій прапор із зображенням золотого тризуба, Черношличний полк – прапор на зразок козацьких полкових хоругв зі скошеним зверху зовнішнім краєм із зображенням черепа та перехрещених кісток і написом «Україна або смерть», 4-й кінний полк – прапор із зображенням святого архистратига Михаїла [5, с. 20].

В Українській армії практикувалося відзначення військових формувань за досягнуті успіхи у виконанні бойових завдань. Окрім оголошення в наказі подяк, частини іноді нагороджували різними відзнаками. Наприклад, у листопаді 1918 р. гетьман П. Скоропадський оголосив подяку за мужність у захисті кордонів Української держави 2-му Запорізькому пішому полку, паралельно запровадивши й почесну полкову відзнаку [8, с. 132]. Командирові полку отаманові П. Болбочану було присвоєно звання полковника.

Дослідник української військової символіки О. Городиський, аналізуючи стан творення військової символіки і зокрема відзнак, зазначав, що в 1917-1920 рр. в Україні так і не вдалося створити школу військового відзначення [3, с. 4]. Йому вторить інший дослідник, фалерист і геральдист О. Сокольський, зауважуючи, що «навіть у час нашої державності не спромоглися впровадити хоча б системи бойових відзначень, а задовольнилися дозволом ношення бойових відзначень, наданих нашим військовикам передше іншими державами» [12, с. 31]. Проте наші дослідження дають змогу внести корективи в ці категоричні висновки, принаймні якщо йдеться про період Української держави П. Скоропадського.

Висновки. Дослідження теми символічного означення війська Української держави гетьмана Павла Скоропадського свідчить, що цей процес був зумовлений загальними закономірностями та внутрішніми протиріччями становлення та еволюції держави й політичної системи України, суспільного та культурного життя, а також динамікою розвитку української армії, що вона її демонструвала в 1918 р.

У період Української держави гетьмана Павла Скоропадського символіка війська розвинулася від простих елементів до цілком завершеного комплексу. Під час розроблення однострою війська Української держави було враховано давні традиції українського військового костюма, зокрема козацького. Булава, бунчук і козацький прапор поряд із назвою воїна – козак виступають символами українського війська та свідчать про успадкування традицій козацтва. Система рангових відзнак української армії періоду гетьманату була досить складною і мала низку особливостей, а її характерною ознакою було розроблення власної української термінології. Аналіз діяльності керівництва Української держави демонструє, що воно надавало особливого значення створенню державної нагородної системи та вживало заходів щодо її розроблення та утвердження. Звісно ж, на розвиток системи державних військових нагород впливали поточні військово-політичні події й реалії, у яких існувала Українська держава. Характерно, що окремі елементи символіки війська гетьмана Павла Скоропадського знайшли своє втілення в сучасних Збройних силах України. Зокрема, у 2015 р. для підрозділу Почесної варті було встановлено форму одягу, розроблену й запроваджену ще в період Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воронін В. Люди, держава, нагороди... Нагородна система України ХХ-ХХІ ст.: Виникнення та розвиток в умовах політичних і соціально-економічних трансформацій держави і суспільства. Харків: Фоліо, 2013. 320 с.
2. Історія українського війська (1917-1995): упор. Я. Дашкевич. Львів: Світ, 1996. 840 с.
3. Городиський О. Військові відзначення. Вісті. Український військовий журнал, 1954. Ч. 9-10 (47-48). С. 4.
4. Дубрівний П. Сірожупанники. За державність. 1964. Зб. 10. С. 162-172.
5. Карпов В. Військові прапори України. Київ: Українська хата, 2007. 56 с.
6. Карпов В., Табачник Д. Українська військова символіка. 2-ге вид., доп. й перероб. Київ: Либідь, 2006. 264 с.
7. Карпов В. В. Становлення та розвиток військової символіки України. Київ: НАККІМ, 2014. 232 с.
8. Карпов В. В. Історичні витоки української військової символіки та її розвиток в незалежній Україні: дис... док. іст. наук: 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2015. 464 с.
9. Круковський О. Фалеристичні сліди Синьої та Сірої Дивізії. Знак: Вісник Українського геральдичного товариства. 2001. Ч. 23. С. 10.
10. Отт-Скоропадська О. Остання з роду Скоропадських. Львів: Літопис, 2004. 472 с.
11. Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918). Київ-Філадельфія, 1995. 492 с.
12. Сокольський О. Орден України. Вісті комбатанта. 1976. Ч. 2. С. 31.
13. Тинченко Я. Армии Украины 1917-1920 гг. Москва: ООО «Восточный горизонт», 2002. 136 с.
14. Тинченко Я. Синьожупанники: нові дані щодо знаків розрізнення. Однострій. 2009. № 9. С. 9.

15. Трембіцький В. Прапори України 1918 року. Знак: Вісник Українського геральдичного товариства. 1993. Ч. 4. С. 1-2.
16. Харук А. Крила України: Військово-повітряні сили України, 1917-1920 рр. Київ: Темпора, 2008. 96 с.: іл.
17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України: Фонд 1077. Опис 5. Справа 10.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Фонд 1074. Опис 2. Справа 3.
19. Чмир М. Ідея гетьманської держави у символіці та емблематиці Української армії 1918 р. Знак: Вісник Українського геральдичного товариства. 2002. Ч. 27. С. 10-11.
20. Штик Т. Кораблі української флоти (1917-1918 рр.) // Військово-історичний альманах, 2001. Ч. 2 (3).

REFERENCES

1. Chmyr, M. (2002). *Ideya het'mans'koyi derzhavy u symbolitsi ta emblematytsi Ukrayins'koyi armiyi 1918 r.* [The idea of the hetman state in the symbolism and emblem of the Ukrainian army in 1918]. *Znak. Visnyk Ukrayins'koho heral'dychnoho tovarystva*, 27, 10-11. [in Ukrainian].
2. Dubrivnyy P. (1964). *Sirozhupannyky* [Gray robes]. *Za derzhavnist'*, 10, 162-172. [in Ukrainian].
3. Dashkevych, Ya. [Ed.]. (1996). *Istoriya ukrayins'koho viys'ka (1917-1995)* [History of the Ukrainian army (1917-1995)]. L'viv: Svit, 1996. [in Ukrainian].
4. Horodys'kyy, O. (1954). *Viys'kovi vidznachennya* [Military honors]. *Visti. Ukrayins'kyy viys'kovyy zhurnal*, 9-10, 4 [in Ukrainian].
5. Karpov, V. (2007). *Viys'kovi prapory Ukrayiny* [Military flags of Ukraine]. Kyiv: Ukrayins'ka khata. [in Ukrainian].
6. Karpov, V., & Tabachnyk, D. (2006). *Ukrayins'ka viys'kova symbolika* [Ukrainian military symbols]. Kyiv: Lybid'. [in Ukrainian].
7. Karpov, V. V. (2014). *Stanovlennya ta rozvytok viys'kovoyi symboliky Ukrayiny* [Formation and development of military symbols of Ukraine]. Kyiv: NAKKKIM. [in Ukrainian].
8. Karpov, V. V. (2015). *Istorychni vytoky ukrayins'koyi viys'kovoyi symboliky ta yiyi rozvytok v nezalezhniy Ukraini* [Historical origins of Ukrainian military symbols and its development in independent Ukraine] (*Doctor's thesis*) Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy. [in Ukrainian].
9. Kharuk, A. (2008). *Kryla Ukrayiny: Viys'kovo-povitryani syly Ukrayiny, 1917-1920 rr.* [Wings of Ukraine: Air Force of Ukraine, 1917-1920]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
10. Krukovs'kyy, O. (2001). *Falerystychni slidy Syn'oyi ta Siroyi Dyviziyi* [Faleristic traces of the Blue and Gray Division]. *Znak. Visnyk Ukrayins'koho heral'dychnoho tovarystva*, 23, 10. [in Ukrainian].
11. Ott-Skoropads'ka, O. (2004). *Ostannya z rodu Skoropads'kykh* [The last of the Skoropadsky family]. L'viv. Litopys. [in Ukrainian].
12. Skoropads'kyy P. (1995). *Spoohady (kinets' 1917 – hruden' 1918)* [Memories (end of 1917 - December 1918)]. Kyiv-Filadel'fiya. [in Ukrainian].
13. Sokol's'kyy, O. (1976). *Orden Ukrayiny* [Order of Ukraine]. *Visti kombatanta*, 2, 31
14. Shtyk, T. (2001). *Korabli ukrayins'koyi floty (1917-1918 rr.)* [Ships of the Ukrainian fleet (1917-1918)]. *Viys'kovo-istorychnyy al'manakh*, 2, 00-00. [in Ukrainian].
15. Voronin, V. (2013). *Lyudy, derzhava, nahorody... Nahorodna systema Ukrayiny XX-XXI stolit': vynyknennya ta rozvytok v umovakh politychnykh i sotsial'no-ekonomichnykh transformatsiy derzhavy i suspil'stva* [People, state, awards... Reward system of Ukraine of the XX-XXI centuries: Origin and development in the conditions of political and social and economic transformations of the state and society]. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].
16. Trembits'kyy, V. (1993). *Prapory Ukrayiny 1918 roku* [Flags of Ukraine in 1918]. *Znak. Visnyk Ukrayins'koho heral'dychnoho tovarystva*, 4, 1-2. [in Ukrainian].
17. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny (TDAVOVU) [Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine] Fund 1077. Inventory 5. File 10. [in Ukrainian].
18. TDAVOVU. Fund 1074. Inventory 2. File 3. [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії / Received 03/12.2020
Прорецензована / Reviewed 12.04.2021
Рекомендована до друку / Accepted 20.04.2021